

ISÄT JA KUOLEMAN MUISTAMINEN

Nunna Kristoduli

Kun Rooman keisari seisoj voittajana sotavaunuissaan ja otti vastaan kansan haltioituneita hurraa-huutoja triumfikulkueessa, jossa sotavangit – heidän joukossaan usein eksoottisia barbaarihallsijoita norsuineen – marssivat kahlehdittuina ja sotasaalis oli näyttävästi esillä, hänen jalkojensa juuresta kuului vähän väliä hiljainen ääni: “Muista, että olet kuolevainen!” Orjan tehtäväksi oli annettu kuiskata hänelle tätä, ettei hän ajattelisi liikoja itsestään, syyllistyisi hybridiksi ja vetäisi päälleen jumalten vihaa. Kuoleman muistamista pidettiin siis jo tuolloin tärkeänä. Sen määränä oli hillitä ihmisluonnossa, etenkin menestyksen hetkellä, piilevää pyrkimystä itsensä jumalallistamiseen.

Myös kristillisessä kilvoituksessa kuoleman muistaminen koetaan tärkeäksi, vaikkakin toisella tavoin kuin muinaisessa Roomassa. Johannes Siinailainen on teoksessaan *Portaat* omistanut sille yhden kokonaisen luvun, kuudennen. Kuolema muistuttaa kristitylle jatkuvasti, ettei hän ole täällä ikuisesti. Emme tiedä hetkeä, jolloin aikamme päättyy. Kun muistamme, että elämämme on rajallinen, olemme velvoitetut käyttämään sen hyvin. “Kallisarvoista elinaikaansa ei heitä hukkaan se, joka mietiskelee jatkuvasti kuolemaa ja tällä tavoin irrottaa viisaasti mielensä himoista”, toteaa *Filokaliassa* Filoteos Siinailainen (Fil. III, 21:21). Isät opettavat, että joka aamu ja ilta tulee ajatella, että kyseessä oleva päivä tai yö on viimeinen, ja viettää se tämän mukaisesti. Itse asiassa kuolemaa olisi heidän mukaansa hyvä ajatella vieläkin useammin, jopa joka henkäyksellä, kuten pyhä Hesykhios neuvoo: “Ajatelkaamme, mikäli mahdollista, lakkaamatta kuolemaa” (Fil. I, 265:155).

Kuoleman muistaminen ja elämän tärkeys

Maailmassa eletään nykyisin kuin viimeistä päivää, mutta valitettavasti epikurolaisessa eikä kristillisessä mielessä. Kun tämä elämä tuntuu ainoalta varmalta, siitä pyritään repimään irti kaikki mahdolliset kokemukset. Elämään liittyvät koettelemukset ja varsinkin kuolema pyritään huolellisesti lakaisemaan maton alle, aivan kuin niitä ei olisikaan. Toisin sanoen, yritämme elää sellaisessa maailmassa, jota ei todellisuudessa ole. Koska kuolema näyttää tekevän elämästä merkityksettömän, se pitää unohtaa.

Kuoleman ymmärtäminen kristillisellä tavalla eli siirtymisenä uuteen elämään ei kuitenkaan vähennä tämän elämän merkitystä – päinvastoin: juuri silloin elämän merkitys korostuu. Elämä on kuin kilparata, jolla annamme kuntotestejä tulevaan ikuisen elämään. Näin tämän elämän ilot mutta myös siihen väistämättömästi liittyvät surut saavat syvän, ajan ylittävän merkityksen. Ihminen, joka ajattelee tällä tavoin ei koskaan koe elämää tarkoituksettomaksi.

Kuoleman toivominen on uhmaa

Nykyisin ihmiset muistavat kuolemaa enimmäkseen vain tilanteissa, jolloin heillä on runsaasti koettelemuksia. Silloin tuottaa jonkinlaista helpotusta ajatella, että kerran tämä kaikki vielä päättyy ja pääsen kaikesta eroon. Tämä ei kuitenkaan ole kristillinen näkemys, ja se saattaa vähitellen johtaa ihmisen jopa itsetuhon suureen syntiin.

Kun pyhä erämaakilvoittelija abba Sisoes oli kuolemaisillaan ja kanssakilvoittelijat istuivat hänen ympärillään, hänen kerrotaan yhtäkkiä sanoneen: “Katso, abba Antonios tuli.” Vähän

ajan kuluttua hän lisäsi: “Katso, profeettain joukko tuli” ja kohta: “Katso, apostolien joukko tuli.” Sitten näytti, että hän keskusteli joidenkin kanssa. “Keiden kanssa puhut, isä?”, vanhukset kysyivät. Hän sanoi: “Katso, enkelit tulivat noutamaan minua ja pyydän, että minulle annettaisiin vähän aikaa katua.” Silloin muut sanoivat: “Ei sinun tarvitse katua, isä.” Hän vastasi: “Vilpittömästi en usko edes panneeni alullekaan katumustani.” Kohta hänen kasvonsa alkoivat säteillä ja hän sanoi: “Näettekö? Herra tuli ja sanoo: ‘Tuokaa minulle erämaan valittu astia.’” Sitten hän antoi henkensä, ja koko talo täytyi hyvästä tuoksusta.

Abba Sisoēs, tuo pyhittynyt ihminen pyysi kuolinhetkellään lisää aikaa katumukseen! Kuinka siis me, jotka todella tarvitsemme katumusta, emme arvostaisi jokaista uutta meille suotua päivää! Se antaa meille vielä mahdollisuuden katua, toisin sanoen muuttua sisäisesti ja muuttaa myös ulkonaista elämäämme. On todella hybristä, uhmaa, toivoa kuolemaa. Oikea kuoleman muistaminen antaa elämälle mittaamattoman arvon, koska juuri se, kuinka vietämme tämän elämän, ratkaisee ikuisen kohtalomme.

Kuoleman muistaminen ja alakuloisuus

Saattaa olla, että joku tahtoo pyyhkiä kuoleman väistämättömyyden kokonaan mielestään, koska sen ajatteleminen tekee hänet surulliseksi. Näin nykyisin yleisesti ajatellaan, eikä kuolemaa siksi pidetä “salonkikelpoisena”. Isien kokemus kuolemasta on kuitenkin toisenlainen. Munkki Euagrios Pontoslainen toteaa: “Munkin tulisi olla mieleltään valmis kuolemaan vaikka huomenna; ruumiiseensa hänen taas tulee suhtautua niin kuin hän eläisi vielä vuosikautia. Edellinen hävittää alakuloiset ajatukset ja tekee munkin ahkerammaksi; jälkimmäinen säilyttää ruumiin terveenä ja paastokilvoituksen tasaisena” (Fil. I, 89:1). Tämä ajatus vaikuttaa ensisilmäykseltä erikoiselta, mutta on lopulta hyvin ymmärrettävä, kun pysähdymme ajattelemaan tarkemmin. Jos tietäisin kuolevani huomenna, saattaisin olla peloissani, mutta aikaa massenukseen minulla ei olisi. En liioin kantaisi murhetta epämääräisistä tulevista asioista, kuten siitä, että kohta on taas kylmä talvi, tai siitä, mitä tapahtuu, jos sairastun. Eläisin “täysillä” ainoan jäljellä olevan päiväni, käyttäisin hyväkseni saamani ajan hoitaakseni ihmissuhteeni kuntoon, menisin synnintunnustukselle ja Ehtoolliselle, rukoilisin hartaammin kuin koskaan. Tietysti jotkut voisivat tehdä myös jotakin muuta, mutta eivät varmasti hekään olisi pitkästyneitä eivätkä harjoittaisi mitään pahaa. Miksi emme siis eläisi joka päivä tällaisessa mielentilassa? Kerran viimeinen päivä joka tapauksessa tulee kohdallemme.

Kuvaavaa isien asenteelle on myös munkki Euagrioksen ohjeen jälkiosa, jonka mukaan ruumiista tulee pitää huolta siten kuin eläisi vuosikautia. Kuoleman muistaminen onkin eräänlainen hengellisen harjoituksen muoto, joka raitistaa ja jäntevöittää elämää. Se ei suinkaan johda näivettyneeseen, synkkään ja pelokkaaseen elämänasenteeseen eli se ei ole samaa kuin kuolemanpelko. Itse asiassa kuoleman muistaminen karkottaa kuolemanpelon. Ajatellaan kuolemaa, tiedämme, että se on väistämätön, mutta samalla uskomme, että kuolema on siirtymistä uuteen elämään. Sillä, onko kuolema edessämme muutamaa vuotta aiemmin tai myöhemmin, ei itse asiassa ole mitään väliä. Siksi pyhät marttyyrit kehottavat meitä eräässä troparissa: “Kerran kuitenkin kuolemme, tehkäämme välttämättömyydestä kiitollisen uhrautumisen aihe – – .”

Kuoleman muistamisen hyviä seurauksia

Kuoleman muistaminen auttaa saavuttamaan paljon muutakin hyvää. Siksi pyhä Johannes Siinailainen sanoo, että “niin kuin leipä on tärkein kaikista ruoista, niin on kuoleman ajatteleminen tärkein kaikista hengellisistä toimista”.

Filokaliassa Filoteos Siinailainen erittelee hienosti hyötyä, joka koituu tietoisesta kuoleman muistamisesta (Fil. III, 30:38). Se synnyttää ensinnäkin synnin murheen. Ajatus siitä, että pahat tekomme ja asenteemme erottavat meidät kuolemassa Jumalasta ikiajoiksi, saa meidät mu-rehtimaan ja katumaan syntejämme niin kauan kuin meillä vielä on aikaa. Toiseksi, se keho-ttaa itsehillintään. Kun tajuamme ajallisten nautintojen pettävyuden, varomme kiinnittämästä sieluamme niihin. Nautimme niistä kohtuullisesti ja kiitämme Jumalaa, mutta sydämen me pyrimme kiinnittämään siihen, mikä on kestävämpää. Kolmanneksi, kuoleman muistaminen muistuttaa ikuisista rangaistuksista. Vaikka ikuisia rangaistuksia pyritään nykyisin vesittä-mään ja selittämään pois, ne eivät ole pappien pelottelua, vaan itse Kristus puhuu niistä sel-västi. Kuoleman muistaminen panee pysähtymään myös tämän vakavan tosiasian eteen.

Neljänneksi, kuoleman muistaminen on Filoteos Siinailaisen mukaan rukouksen ja kyynelten äiti. Kun sisäistämme kuoleman tosiasian, rukous muuttuu palavaksi ja siihen liittyvät puhdis-tavat kyyneleet. Isät puhuvat erityisestä kyynelten armolahjasta. Hengellisen elämän alkuvai-heessa kyyneleet polttavat pois synnin saastan. Myöhemmin ne muuttuvat suloisiksi liikutuk-sen kyyneliksi, jotka kirjaimellisesti kaunistavat ihmisen. Tämän suuren armolahjan saamises-sa kuoleman muistaminen on suureksi avuksi. Viidenneksi, kuoleman muistaminen on viisau-den ja arvostelukyvyyn lähde. Kun otamme huomioon kuoleman realiteetin ja näemme elämän yhtenä laajana kokonaisuutena, johon kuuluu sekä tämä lyhyt ajallinen elämä että kuoleman jälkeinen ikuinen elämä, opimme arvostelemaan asioita laajemmasta näkökulmasta. Päätök-siimme ja arviointeihimme ei enää vaikuta vain hetken hyöty tai impulssi, vaan maallisten nä-kökohtien lisäksi mukaan tulevat myös ikuiset arvot.

Kuoleman muistaminen saattaisi tuoda uusia näkökulmia myös erilaisiin arvokeskusteluihin. Teimmepä mitä tahansa tämän maapallon hyväksi, se on lopulta tuomittu tuhoutumaan kaikki-ne aikaansaannoksinemme. Mitkä näin ollen ovat ne arvot, joiden takia kannattaa elää ja tais-tella? Nämä ovat vaikeita kysymyksiä, joihin kaiken katoavaisuuden muistaminen raamatulli-sena tosiasiana voi antaa uusia vastauksia, ja tämä puolestaan voi johtaa meitä uusiin pyrki-myksiin. Tätä taustaa vastaan pyhän Simeon Uuden Teologin ajatukset eivät tunnu paolta to-dellisuudesta, vaikka hän sanoo: “Se jolla on kuolema aina mielessään, pyrkii vaivojaan sääs-tämättä saamaan selville, mikä häntä odottaa sitten kun hän on lähtenyt tästä elämästä. Sen taas joka tavoittelee tietoa tulevaisista, pitää ennen kaikkea irrottautua nykyisistä. – – Tietoa tulevaisista on näet antauduttava etsimään koko sydäimestä, niin ettei suostu edes ajattelemaan mitään muuta” (Fil. III, 95:4).

Kuoleman muistamisen hedelmät

Kun edellä mainitut kuoleman muistamisen hyveet vakiintuvat ihmisessä, ne puolestaan syn-nyttävät hänessä pyhän Filoteoksen mukaan kaksi erityistä hedelmää. Ensimmäinen niistä on kaksinkertainen Jumalan pelko. Jumalan pelon varhaisimmalla ja epätäydellisellä asteella me pelkäämme Jumalan rankaisevan meitä. Korkeamman asteista jumalanpelkoa on se, että pel-käämme menettävämme Jumalan rakkauden, jota olemme saaneet kokea ja jota ilman emme enää voisi elää. Kuoleman muistaminen saa siis meidät pelkäämään sekä rangaistuksia että Ju-malan rakkauden menettämistä, ja tämä pelko puolestaan ohjailee elämäämme kohti Jumalan tahtoa (Fil. III, 30:38).

Kuoleman muistamisen toinen hedelmä pyhän Filoteoksen mukaan on sydämen puhdistumi-nen himollisista ajatuksista (Fil. III, 30:38). Myös Pyhä Elia Presbyteeri toteaa, että “kuole-man – – muistamisen vuolaat virrat huuhtelevat maallisesta sydäimestä pois kaikki himot” (Fil. III, 51:12). Raamatun ja isien kielessä sydämellä tarkoitetaan ihmisen olemuksen henkistä keskusta. Kaikkien ihmisen tekojen alku on Kristuksen mukaan juuri siellä, sydämessä. Hän sanoo: “Juuri ihmisen sisältä, sydäimestä, lähtevät pahat ajatukset, ja niiden mukana siveettö-

myys, varkaudet, murhat, aviorikokset, ahneus, häijyys, vilppi, irstaus, pahansuopuus, herjaus, ylpeys ja uhmamieli” (Mark. 7:21–22). Tämän vuoksi kilvoituselämän tavoite on pyhän Cassianus Roomalaisen mukaan sydämen puhdistuminen (Fil. I, 142). Kun sydän puhdistuu, tyrehtyy myös kaikkien pahojen tekojen ja sanojen lähde.

Pyhä Hesychios puolestaan selvittää, miten kuoleman muistaminen vaikuttaa puhdistumiseen. Hänen mukaansa sitä muistamalla “luovumme huolehtimisesta ja kaikesta meissä olevasta turhasta. Kuoleman muistamisesta seuraa mielen varjeleminen ja jatkuva rukous, välinpitämättömyys ruumiista ja synnin inhoaminen – toden sanoakseni, miltei kaikki hyveet versovat siitä. Siksi mikäli mahdollista muistakaamme kuolemaa joka henkäyksellämme” (Fil. I, 265: 155).

Sydämen puhdistuminen ei kuitenkaan vain tyrehdytä synnin virtaa, vaan silloin toteutuu autuuden lauseisiin sisältyvä suurenmoinen lupaus: “Autuaita ovat puhdassydämiset: he saavat nähdä Jumalan” (Matt.5:8). Mitäpä enempi ihminen voisikaan toivoa tässä tai edes tulevassa elämässä? Kuoleman muistaminen palvelee siis myös tätä suurta päämäärää. Se hävittää sydäimestä himot, jotka voivat suoda ihmiselle vain lyhytaikaista tyydytystä, ja näin kohottaa olemassaolomme korkeammalle tasolle.

Kuoleman muistamisen saavuttaminen

Miten sitten voisimme saavuttaa kuoleman muistamisen erinomaisen hyveen? Monet kilvoittelijat ovat jo eläessään avanneet hautansa tai, kuten isä Jefrem Valamossa, hankkineet itselleen ruumisarkun ja nukkuneet siinä. Tällä tavoin he ovat tahtoneet konkreettisestikin juurruttaa kuoleman muistamisen olennaiseksi osaksi elämäänsä. Niin tärkeänä ja pelastavaisena he ovat sitä pitäneet.

Meidän aikanamme ei ole mahdollista kaivaa hautaa kotipihaansa ja ruumisarkussa nukkuminenkin saattaisi hämmentää monia – joskin muistan, kuinka Petros Sasaki sairastaessaan esitteli minulle vaimonsa kanssa ruumisarkkuaan, jota säilytettiin olohuoneen pöydän alla. Itse kunkin olisi kuitenkin terveellistä kävellä hautausmaalla ja, mikäli mahdollista, viettää silloin tällöin muutama vakava hetki paikalla, jonne todennäköisesti tulee haudatuksi. Se opettaisi meitä paremmin suhteuttamaan asioita ja panemaan niitä oikeaan järjestykseen. En tiedä, ovatko nykypsykologit kanssani samaa mieltä, mutta luulen, että harva asia on omiaan poistamaan maallista stressiä yhtä tehokkaasti kuin vierailu omalla tulevalla haudalla. Muunlaista, hengelliseltä kannalta terveellistä stressiä tuo vierailu sen sijaan hyvinkin voi aiheuttaa!

Pyhä Hesychios suosittelee, että sisimmässämme näkisimme jatkuvasti kuolinvuoteemme. Hän sanoo: “Sekä ruumiille että sielulle on hyväksi jatkuva kuoleman muistaminen, niin että sivuttaen kaiken sen, mikä meitä kuolemasta vielä erottaa, pidämme kuoleman alinomaa silmiemme edessä ja näemme joka hetki kuolinvuoteemme ja muut kuolemaan liittyvät asiat” (Fil. I, 250:95). Meidän nykyihmisten tosin lienee vaikea kuvitella omaa kuolinvuodettamme, koska monessa tapauksessa se lienee ensimmäinen kohtaamamme kuolinvuode. Entisaikoina, kun Suomessa sairastuttiin vakavasti eivätkä lääkärit enää pystyneet tekemään mitään, ihmiset viettivät elämänsä loppuajan useimmiten kotona ja myös kuolivat siellä. Näin tapahtuu edelleenkin monissa maissa, esimerkiksi Kreikassa, erityisesti maaseudulla. Omaiset ja sukulaiset, ystävät ja naapurit tulevat siellä kuolinvuoteen äärelle, valvovat öitä kuolevan vieressä, ja myös kylän pappi käy katsomassa häntä. Kuolevan viimeisiä sanoja ja reaktioita seurataan tarkasti hengelliseltäkin kannalta. Kreikassa on olemassa vielä eräänlainen kuoleamisen perinne. Kaikki ihmiset ovat jo eläessään vierailleet useita kertoja kuolevien luona ja tietävät, mitä kuolemiseen kuuluu. Näin kuolinvuoteen ajattelemisenkaan ei ole sillä tavoin pelottavaa kuin täällä meillä, jossa kuoleman rutiinit tulevat useimmissa tapauksissa tutuiksi vasta oman kuo-

leman yhteydessä. Kuoleman ajattelu ei siis Kreikassa herätä paniikkia, mutta tuo kuitenkin tietoisuuden tapahtuman lopullisuudesta. Läntisissä yhteiskunnissa sen sijaan on nykyisin paljon jopa iäkkäitä ihmisiä, jotka eivät ole koskaan edes nähneet kuollutta, elleivät ole sattuneet olemaan läsnä ortodoksisissa hautajaisissa. Tämän vuoksi kuolinvuode tuo mieleen vain steriilin sairaalamiljöön.

Käytännön harjoituksena isät suosittelivat kuoleman muistamista erityisesti iltaisin. “Joka mietiskelee joka ilta kuolemaa näkee pahojen henkien hyökkäykset herkemmin kuin ne, jotka toimivat muulla tavoin, ja hän karkottaa ja kukistaa pahan”, sanoo Filoteos Siinailainen (Fil. III, 22:21). Päivän päätyminen muistuttaa elämän päättymisestä. Illan pimetessä kuoleman muistamisen herkistämä ihminen näkee ja tuntee selvemmin henkien taistelun kuin jopa asioista paljon lukenut “asiantuntija” ja osaa myös puolustautua. Pyhän Filoteoksen mukaan näet sieltä täältä tietoa haalivat ovat usein taipuvaisia mahtailuun niiden edessä, joilla heidän mielestään näyttää olevan vähemmän tietoa, ja jäävät siksi todellisuudessa näistä hengellisesti jälkeen (Fil. III, 22:21).

Hengelliseltä kannalta katsottuna kuoleman muistamisen hyve saa alkunsa uskosta, niin kuin kaikki muutkin hyveet. Simeon Uusi Teologi auttaa meitä ymmärtämään tätä yhteyttä todetessaan: “Usko Kristukseen, todelliseen Jumalaan, saa meidät kaipaamaan tulevaisia hyvyyksiä ja pelkäämään ikuisia rangaistuksia. Näiden hyvyyksien halajaminen ja rangaistuksen pelko taas johdattavat meidät noudattamaan käskyjä tarkasti. Käskyjen horjumaton noudattaminen puolestaan opettaa meidät tuntemaan oman todellisen heikkoutemme, mikä synnyttää kuoleman muistamisen” (Fil. III, 95:4). Kun huomaamme, kuinka äärimmäisen vaikeaa meidän on noudattaa kaikessa Kristuksen käskyjä ja kuinka hyvistä päätöksistämme huolimatta jatkuvasti lankeamme, opimme tuntemaan heikkoutemme. Havaitsemme konkreettisesti olevamme “maan tomua”, mistä päädymme kuoleman muistamiseen kaikkine hyödyllisine seuraamuksineen.

Hymni kuoleman muistamiselle

Olemme edellä tarkastelleet kuoleman muistamista monelta kannalta. Ehkäpä olemme jo vähän kypsyneet ymmärtämään sitä runollisen haltioitunutta ihastusta, jolla pyhittäjä Filoteos puhuu tästä hyveestä ja jota koskevaan lainaukseen esitykseni päätän:

“Kun kerran näin sieluni – en ruumiini – silmin kuoleman muistamisen kauneuden, rakkaus siihen haavoitti sydäntäni. Rakkaus kuoleman muistamiseen hurmasi minut niin, että halusin sen elinikäiseksi puolisoiksi – minua veti puoleensa sen hillitty kauneus ja arvokkuus. Kuinka se onkaan nöyrä ja miettelias! Se on täynnä valoisaa murhetta, se kauhistuu tulevaa oikeudenmukaista tuomiota ja kavahtaa maallisia huolia. Ruumiin silmät kuoleman muistaminen saa vuodattamaan parannuksen elävää vettä, sielun silmistä taas pulppuaa viisaiden mielteiden lähde, jonka runsaat virrat ilahduttavat mielen. Kuten jo sanoin olen aina janonnut puolisoiksi tätä Aadamin tytärtä – kuoleman muistamista. Sen kanssa tahdon nukkua ja seurustella. Sen kanssa haluan myös keskustella siitä, mitä tapahtuu, kun erkanen ruumiistani. Mutta usein minua estää muistamasta kuolemaa unohdus – tuo saatanan synkkä ja tympeä tytär” (Fil. III 12:6).

Valamon kansanopiston seminaari “Kärsimys, sairaus ja kuolema isien opetuksessa” 14.09.2002; editointi Hannu Pöyhönen; julkaistaan tekijän luvalla